

**Nr 145**

**Kungl. Maj:ts proposition angående fria läromedel, m. m.; given den 11 oktober 1974.**

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över utbildningsärenden, föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vars avlåtande till riksdagen föredraganden hemställt.

**CARL GUSTAF**

**LENA HJELM-WALLÉN**

**Propositionens huvudsakliga innehåll**

I propositionen föreslås att eleverna i grundskolan som gåva bör få centrala läromedel i den utsträckning som krävs för en allmän överblick av det huvudsakliga innehållet i lärokursen. Vidare föreslås i propositionen vissa förbättringar av de kommunala villkoren i samband med anordnande av s. k. extern klass av specialskolan.

**Utdrag av protokollet över utbildningsärenden hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 11 oktober 1974.**

*Närvarande:* Statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena ANDERSSON, statsråden STRÄNG, HOLMQVIST, ASPLING, GEIJER, BENGTTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, FELDT, GUSTAFSSON, ZACHRISSON, HJELM-WALLÉN.

Statsrådet Hjelm-Wallén anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *fria läromedel m. m.*, och anför.

## **1 Fria läromedel för eleverna i grundskolan**

### **1.1 Inledning**

I den proposition angående samhällsinsatser på läromedelsområdet som förelades 1973 års riksdag (prop. 1973: 76) behandlades även frågan om tillhandahållande av fria läromedel åt eleverna i grundskolan. Riksdagen beslöt i denna del godkänna de riktlinjer i frågan som utbildningsutskottet förordade med anledning av propositionen (UbU 1973: 28, rskr 1973: 242). Riksdagens beslut innebar att elev i grundskolan som gåva skulle erhålla minst ett läromedel som ger en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet i ämnet i varje ämne där sådant läromedel förekommer. Utskottet utgick vid sitt ställningstagande från att Kungl. Maj:t skulle medverka till vissa preciseringar av de nya principerna. Enligt riksdagens beslut skulle de nya principerna träda i kraft den 1 juli 1974. Kungl. Maj:t anmälde sedermera i proposition angående vissa läromedelsfrågor (prop. 1974: 13) att skolöverstyrelsen (SÖ) den 6 december 1973 lagt fram förslag till nya bestämmelser om fria läromedel för eleverna i grundskolan samt att remissbehandlingen av detta förslag inte kunde avslutas i sådan tid att nya bestämmelser om fria läromedel kunde träda i kraft vid utsatt tidpunkt. Kungl. Maj:t föreslog därför att gällande bestämmelser om fria läromedel tillämpades även under budgetåret 1974/75. Riksdagen godkände att så skedde (UbU 1974: 15, rskr 1974: 155). I utbildningsutskottets av riksdagen godkända betänkande med anledning av propositionen har förutsatts att de nya reglerna om fria läromedel för eleverna i grundskolan underställs riksdagen i den mån de avviker från 1973 års riksdagsbeslut.

Efter remiss har yttranden över det av SÖ den 6 december 1973 framlagda förslaget avgetts av läromedelsorganisationskommittén, Svenska

kommunförbundet, Landstingsförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO), Sveriges akademikers centralorganisation (SACO) och Tjänstemännens centralorganisation (TCO).

## 1.2 Nuvarande bestämmelser

Bestämmelser om tillhandahållande av läromedel åt elev i grundskolan har meddelats i skolstadgan (1971: 235). Enligt bestämmelserna skall elev vid grundskolan i skäligen omfattning tillhandahållas material som fordras för en tidsenlig undervisning. Föreskrift ges vidare om att elev vid grundskolan får behålla egentliga läroböcker, arbetsböcker och förbrukningsmaterial. Härvid gäller dock den begränsningen att elev vid anfordran skall återlämna dels vissa läroböcker och läseböcker, särskilt om de skall användas kortare tid, dels förbrukningsmaterial som utan olägenhet kan användas på lärorummet av olika klasser och grupper. En närmare redogörelse för bakgrunden till och innebörden av dessa bestämmelser har lämnats i propositionen angående samhällsinsatser på läromedelsområdet till vilken jag här får hänvisa (prop. 1973: 76 s. 67—75).

Enligt gällande bestämmelser antages läromedel i grundskolan av skolstyrelsen. I ärende om antagande av läromedel skall rektor avge förslag efter hörande av ämneskonferensen eller vederbörande lärare. Lärare har dock rätt att själv framställa läromedel som behövs till komplettering av de läromedel som skolstyrelsen antagit. Som centralt läromedel får antagas endast läromedel vilket registrerats som centralt läromedel i det läromedelsregister som avses i kungörelse (1974: 438) om registrering och granskning av vissa läromedel. Läromedel får antagas försöksvis om det sker för utprövning av läromedel som inte givits slutlig utformning eller för praktisk prövning av färdigställt läromedel. Centralt läromedel får antagas för praktisk prövning endast om det registrerats i det centrala läromedelsregistret. Beslut om att försöksvis antaga centralt läromedel skall skolstyrelsen anmäla till SÖ enligt bestämmelser som överstyrelsen meddelar. Intill dess det centrala läromedelsregistret är uppbyggt får läromedel som inte är upptaget i registret antagas som centralt läromedel enligt de närmare bestämmelser som Kungl. Maj:t eller, efter Kungl. Maj:ts bemyndigande, myndighet meddelar. Kungl. Maj:t har genom beslut den 13 september 1974 bemyndigat statens institut för läromedelsinformation att efter samråd med SÖ meddela nämnda närmare bestämmelser.

Med centralt läromedel avses i enlighet med statsmakternas beslut år 1974 (prop. 1974: 13, UbU 1974: 15, rskr 1974: 155) sådant läromedel som täcker väsentliga delar av ämnen, ämnesgrupper eller kursmoment, som anges i gällande läroplan, och förser eleverna med instrument som hjälper dem att planera och organisera sina studier, öva färdigheter, inhämta fakta och sätta in dessa i ett meningsfullt sammanhang.

### 1.3 Riksdagsbeslutet år 1973

I prop. 1973: 76 angående samhällsinsatser på läromedelsområdet (s. 103) föreslog Kungl. Maj:t att eleverna i grundskolan som gåva skulle få minst ett sådant läromedel i varje ämne som ger en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet i ämnet. Undantag borde dock kunna göras för i första hand musik, teckning, slöjd och gymnastik. Riksdagen biträdde Kungl. Maj:ts förslag med den ändringen att elev i grundskolan som gåva skulle få minst ett läromedel i varje ämne där sådant läromedel förekommer. I sitt betänkande med anledning av propositionen uppehöll sig utbildningsutskottet i anslutning till behandlingen av avgivna motioner i frågan (mot. 1973: 1328 och 1870) särskilt vid behovet av precisering av begreppet lån. Utskottet anförde i denna del följande.

Samtidigt med att kommunerna ges ökad handlingsfrihet när det gäller formerna för tillhandahållande av fria läromedel är enligt motionen 1973: 1328 en *precisering av begreppet lån* angelägen så att inte den ökade möjligheten för kommunerna att välja lånevägen i praktiken går ut över barn med mindre välsituerade föräldrar. Allt material måste finnas i så många exemplar att eleverna verkligen kan få tillgång till de läromedel de önskar. Ett med detta yrkande näraliggande yrkande har framställts i motionen 1973: 1870, i vilken pekas bl. a. på vikten av att eleven får sådan dispositionsrätt över läromedlet att han får möjlighet att fördjupa sig i ett avsnitt om han så önskar liksom även möjlighet att ta igen vad han på grund av sjukdom eller annan orsak ej har kunnat inhämta.

När läromedlen ges eleverna som lån kan de lämnas ut till eleverna och återkrävas efter det att de moment i läroplanen läromedlet i fråga svarar mot har gått igenom. De kan också lämnas ut till eleverna för en lektion i sänder och samlas in igen efter lektionens slut. Denna form av disposition kan dock inte gärna betraktas som lån. För övrigt torde den senare metoden i allmänhet tillämpas i skolorna endast beträffande de läromedel som tillhandahålls eleverna i form av brevidläsningsböcker.

Utskottet utgick från att Kungl. Maj:t utan särskilda uttalanden från riksdagen skulle komma att medverka till att erforderliga preciseringar skedde och anvisningar utfärdades beträffande fria läromedel.

### 1.4 Skolöverstyrelsen

SÖ framhåller att det inte torde vara möjligt att i stadgeform närmare precisera vilka krav som skall ställas på gåvo-, låne- och förrådsläromedel. Det är den pedagogiska funktionen läromedlet får i användningen som här i första hand måste vara avgörande. Skolstyrelsen bör vara den instans som slutgiltigt bestämmer på vilket sätt fria läromedel skall tillhandahållas i grundskolan. Eleverna bör dock av de läromedel som använts i undervisningen som gåva få centrala läromedel i sådan

utsträckning att en allmän överblick av det huvudsakliga innehållet i ett kursavsnitt, ämne eller ämnesgrupp erhålls. De läromedel som eleverna på detta sätt får behålla kan således vara små häften lika väl som stora stadieböcker som täcker flera ämnen.

SÖ föreslår att reglerna om fria läromedel för eleverna i grundskolan utformas på följande sätt.

Elev i grundskolan skall som gåva eller lån tillhandahållas läromedel och annan materiel som fordras för undervisningen. Elev skall få centrala läromedel som gåva i sådan utsträckning att en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet erhålls. I de fall läromedel och annan materiel tillhandahålls elev som lån får detta inte inskränka på elevens möjligheter att använda läromedlet.

Enligt SÖ:s förslag skall det ankomma på skolstyrelsen att bestämma huruvida tillhandahållande skall ske som gåva eller lån.

### 1.5 Remissyttranden

*Läromedelsorganisationskommittén* ansluter sig i huvudsak till SÖ:s förslag till ändring i skolstadgan. *Svenska kommunförbundet* har inga principiella invändningar mot stadgeförslaget. Såväl läromedelsorganisationskommittén som Svenska kommunförbundet anser att det är olämpligt att i skolstadgan ange bestämmelser om disposition och lån av läromedel. Enligt *SACO* bör varje elev i grundskolan som gåva erhålla de läromedel som fordras för att man skall få en allmän överblick över det huvudsakliga kursinnehållet i varje ämne och för varje årskurs eller stadium. Både *SACO* och *TCO* understryker vikten av elevernas möjligheter att använda läromedlen på ett pedagogiskt riktigt sätt inte inskränks. *TCO* framhåller att detta är lika viktigt oavsett om läromedlen tillhandahålls som gåva eller lån. Enligt *TCO* ger de av SÖ föreslagna bestämmelserna inte en tillfredsställande garanti för att överensstämmelse i fråga om läromedel till elevernas förfogande uppnås över hela landet. *SACO* anser att beslut om tillhandahållande av läromedel som lån och *TCO* att beslut om tillhandahållande av läromedel såväl som gåva som lån skall fattas efter samråd med berörd skolpersonal.

*LO* och *Landstingsförbundet* framför principiella uppfattningar. Enligt *LO* bör en generös syn tillämpas på frågan om de fria läromedlen som elevernas egendom. Eleverna bör, enligt *LO*, få behålla som gåva läroböcker och visst annat material. *Landstingsförbundet* framhåller att stor frihet bör finnas för de på lokal nivå ansvariga förtroendemannaorganen att själva vidta åtgärder för att uppnå mål och resultat i undervisningen i enlighet med av statsmakterna fattade beslut om skolväsendet.

## 1.6 Föredraganden

Enligt beslut av 1973 års riksdag skall som riktlinjer i fråga om tillhandahållande av läromedel åt elev i grundskolan gälla att elev som gåva skall erhålla minst ett läromedel som ger en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet i ämnet i varje ämne där sådant läromedel förekommer (prop. 1973: 76, UbU 1973: 28, rskr 1973: 242). De nya bestämmelserna skulle träda i kraft den 1 juli 1974. Vid sitt ställningstagande i frågan utgick utbildningsutskottet från att det i fråga om andra läromedel än de som skulle lämnas som gåva behövdes en precisering av begreppet lån och disposition av annat slag. Utskottet utgick vidare från att Kungl. Maj:t utan särskilda uttalanden från riksdagen skulle komma att medverka till att erforderliga preciseringar skedde och till att anvisningar utfärdades beträffande fria läromedel.

Som jag redovisat i det föregående anmälde Kungl. Maj:t i prop. 1974: 13 angående vissa läromedelsfrågor att remissbehandlingen av ett av skolöverstyrelsen (SÖ) framlagt förslag i frågan inte kunde avslutas i sådan tid att nya bestämmelser om fria läromedel kunde träda i kraft vid utsatt tidpunkt. Propositionen upptog med anledning härav förslag om att gällande bestämmelser om fria läromedel skulle tillämpas även under budgetåret 1974/75. Riksdagen biföll propositionen i denna del (UbU 1974: 15, rskr 1974: 155). Vid behandlingen av frågan förutsatte utbildningsutskottet att de nya reglerna om fria läromedel för eleverna i grundskolan underställdes riksdagen i den mån de avvek från 1973 års riksdagsbeslut.

SÖ:s förslag till nya bestämmelser innebär vissa avvikelser från 1973 års riksdagsbeslut. SÖ föreslår att elev i grundskolan skall få centrala läromedel som gåva i sådan utsträckning att en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet erhålls. SÖ:s förslag i denna del kan i princip anses vara av samma innebörd som 1973 års riksdagsbeslut. Förslaget innebär emellertid en precisering som inte förutsattes i riksdagsbeslutet. Enligt SÖ bör de läromedel eleverna får som gåva för att få en allmän överblick av det huvudsakliga innehållet vara centrala läromedel. Med centralt läromedel förstås i enlighet med det statsmakternas beslut år 1974 som jag berört i det föregående sådant läromedel som täcker väsentliga delar av ämnen, ämnesgrupper eller kursmoment, som anges i gällande läroplan, och förser eleverna med instrument som hjälper dem att planera och organisera sina studier, öva färdigheter, inhämta fakta och sätta in dessa i ett meningsfullt sammanhang.

Såväl Svenska kommunförbundet som läromedelsorganisationskommittén delar SÖ:s uppfattning att de läromedel eleverna i grundskolan obligatoriskt skall erhålla som gåva bör vara centrala läromedel. Enligt min mening är denna av SÖ föreslagna precisering av värde vid avgörande av vilka läromedel eleverna i grundskolan obligatoriskt bör erhålla som gåva.

Enligt SÖ bör de centrala läromedel eleverna i grundskolan erhåller som gåva lika väl kunna vara små häften som stora stadieböcker som täcker flera ämnen. Av denna anledning har SÖ i sitt förslag frångått den bindning som fanns i riksdagsbeslutet mellan *ett* läromedel och ämne. Det finns enligt min mening skäl som talar för den större frihet i sättet att förse eleverna med gåvoläromedel som SÖ:s förslag innebär. Jag anser mot denna bakgrund att eleverna i grundskolan, i likhet med vad SÖ föreslagit, som gåva bör få centrala läromedel i den utsträckning som krävs för en allmän överblick av det huvudsakliga innehållet i lärokursen.

SÖ har föreslagit att föreskrift ges om att det förhållandet att läromedel och annan materiel tillhandahålls elev som lån inte får inskränka på elevens möjlighet att använda läromedlet. SACO och TCO understryker vikten av elevernas möjligheter att använda läromedlen på ett pedagogiskt riktigt sätt. Jag delar den uppfattningen och utgår från att eleverna ges möjlighet att använda läromedel som tillhandahålls som lån på ett pedagogiskt riktigt sätt utan att detta regleras genom särskilda föreskrifter.

SÖ har i sitt förslag behandlat möjligheten att närmare precisera vilka krav som skall ställas på gåvo-, låne- och förrådsläromedel. Enligt SÖ:s mening är en sådan precisering inte möjlig. Det är enligt SÖ den pedagogiska funktionen läromedlet får i användningen som här i första hand måste vara avgörande. Jag delar i likhet med Svenska kommunförbundet och läromedelsorganisationskommittén SÖ:s uppfattning. Enligt min mening talar pedagogiska och praktiska skäl för att några generella föreskrifter utöver dem jag i det föregående förordat vad gäller tillhandahållande av läromedel som gåva inte meddelas.

SÖ har föreslagit att det bör ankomma på skolstyrelsen att avgöra om läromedlen skall tillhandahållas eleverna i grundskolan som gåva eller lån. Jag delar denna uppfattning. Skolstyrelsens beslutanderätt i dessa frågor inskränks emellertid av vad jag tidigare anfört om obligatoriskt tillhandahållande av läromedel som gåva.

De bestämmelser om tillhandahållande av fria läromedel som jag förordat bör med hänsyn till kommunernas ekonomiska planering träda i kraft den 1 juli 1976. De regler som hittills gällt bör således tillämpas också under läsåret 1975/76.

## 2 Externa klasser av specialskolan

### 2.1 Inledning

Lsåret 1963/64 inleddes försöksverksamhet med klasser för döva och hörselskadade elever förlagda till det allmänna skolväsendet, s. k. externa klasser. Avsikten var att pröva möjligheten att ge dövundervisning på hemorten och därigenom låta eleverna bo kvar i sina hem

då antalet elever i en kommun var tillräckligt för att anordna en döv-klass. Enligt förslag av blind- och dövskoleutredningen i betänkandet (SOU 1964: 1) Grundskola för blind- och döva, borde de externa klasserna t. v. organisatoriskt och pedagogiskt lyda under närmaste dövskola och undervisas av lärare med dövläroarbetsutbildning. Det lokala skolväsendet borde tillhandahålla skollokaler, teknisk utrustning, undervisningsmateriel, förbrukningsmateriel och skolmåltider, medan dövskoleväsendet borde förutom lärare erbjuda erforderlig specialistvård. I prop. 1965: 70 angående blind- och dövskoleväsendets organisation m. m. förordades att överenskommelser skulle träffas med vederbörande kommuner om anordnandet av externa klasser i de fall detta kunde anses lämpligt. Propositionens förslag godtogs av riksdagen (SU 1965: 101, rskr 1965: 275).

## **2.2 Gällande bestämmelser m. m.**

Den praxis som hittills gällt när det gäller fördelningen mellan stat och kommun av kostnaderna för dessa externa klasser har i stort sett inneburit att kommunen svarat för lokalhyror, hörselteknisk utrustning mot gängse statsbidrag, skolmåltider, läromedel, undervisningsmateriel, skolhälsovård, tandvård och expenser medan staten svarat för läromedel och undervisningsmateriel speciellt avpassad för hörselskadade, specialistvård, lärare, kurator, psykolog, hörselteknisk expertis, kläder och administrationskostnader.

## **2.3 Förhandlingar m. m. rörande kostnadsfördelningen mellan stat och kommun**

Stockholms skoldirektion, skolstyrelserna i Danderyd och Örebro, Riksförbundets Döva och hörselskadade barns målsmän m. fl. har vid olika tillfällen i skrivelser till skolöverstyrelsen (SÖ) anhållit om reglering av kostnadsansvaret för verksamheten. Man har därvid bl. a. hävdat att kostnaderna för externa klasser helt borde ligga på staten, i likhet med vad som gäller för specialskolan i övrigt, eftersom undervisning av gravt hörselskadade barn är en statlig angelägenhet. Med anledning av en av SÖ i skrivelse den 25 maj 1972 gjord framställning uppdrog Kungl. Maj:t den 29 juni 1973 åt statens förhandlingsnämnd att, med utgångspunkt i 1965 års beslut angående blind- och dövskoleväsendets organisation m. m. (prop. 1965: 70 s. 29 och 56), föra förhandlingar med berörda kommuner rörande anordnandet av externa klasser tillhörande specialskolan.

I skrivelse den 21 augusti 1974 har statens förhandlingsnämnd till Kungl. Maj:t anmält att dessa förhandlingar slutförts samt att parterna enats om ett förslag till normalavtal mellan staten och resp. kommun beträffande anordnande av externa klasser tillhörande specialskolan.

Förslaget till normalavtal skiljer sig på två punkter från hittillsvarande praxis. I avtalet har intagits en bestämmelse om att extern klass skall inräknas i poängtalet för den skola där den är belägen. Motivet härför är den merbelastning som faller på skolledningen. Den andra avvikelserna är att staten för elever från annan kommun skall erlägga ersättning med belopp som motsvarar interkommunal ersättning enligt de vid varje tillfälle gällande bestämmelserna för grundskolan. Den kommun till vilken extern klass förlagts skall således inte åsamkas extra kostnader för elever från andra kommuner. De ändrade villkoren för anordnande av extern hörselklass skall enligt det upprättade förslaget till normalavtal gälla för tiden efter den 1 juli 1974.

## 2.4 Föredraganden

En grundläggande princip vid planeringen av det obligatoriska skolväsendet är att eleverna i så stor utsträckning som möjligt skall få bo i det egna hemmet. Detta gäller naturligtvis särskilt de yngre barnen. Den möjlighet som funnits i snart tio år att inrätta s. k. externa klasser av specialskolan är ett uttryck för denna princip. Från en blygsam försöksverksamhet läsåret 1964/65 har den vuxit ut till att läsåret 1973/74 omfatta ca 20 % av samtliga hörselskadade elever i specialskolan.

Den framtida kostnadsfördelningen mellan stat och kommun i fråga om elever som idag tillhör specialskolan, kommer att behandlas av utredningen (U 1972: 06) om skolan, staten och kommunerna (SSK). Det är därvid inte uteslutet att kommunerna i framtiden kommer att få ett större ansvar för ifrågavarande handikappgrupper än de har idag.

Vid anordnandet av extern klass har utvecklats en ganska enhetlig praxis när det gäller kostnadsfördelningen mellan stat och kommun. Som jag nyss angav har statens förhandlingsnämnd och berörda kommuner enats om att verka för att vissa förbättringar av de kommunala villkoren genomförs.

Jag finner mig med hänsyn till angelägenheten av att undervisningen för ifrågavarande elever — i avvaktan på ställningstagande till kommande förslag från SSK — skall kunna fortgå som hittills, kunna biträda det förslag rörande externklasserna, varom parterna enats. Kungl. Maj:t bör inhämta riksdagens godkännande av vad jag här förordar i fråga om anordnande av extern klass vid specialskolan samt medgivande att täcka statsverkets kostnader för innevarande budgetår för den ersättning som skall utgå för sådana elever i externa klasser som kommer för annan kommun med medel som anvisats under förslagsanslaget *Specialskolan m. m.: Utbildningskostnader*.

### 3 Hemställan

Under återopande av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att

1. godkänna de riktlinjer för tillhandahållande av fria läromedel för eleverna i grundskolan som jag förordat i det föregående,
2. godkänna vad jag i det föregående förordat i fråga om extern klass av specialskolan,
3. medge att under innevarande budgetår statsverkets kostnader för den ersättning som skall utgå för sådana elever i externa klasser som kommer från annan kommun får täckas med medel som anvisats under förslagsanslaget *Specialskolan m. m.: Utbildningskostnader*.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

*Britta Gyllensten*

**Innehåll**

	Sida
1 Fria läromedel för eleverna i grundskolan .....	2
1.1 Inledning .....	2
1.2 Nuvarande bestämmelser .....	3
1.3 Riksdagsbeslutet år 1973 .....	4
1.4 Skolöverstyrelsen .....	4
1.5 Remissyttranden .....	5
1.6 Föredraganden .....	6
2 Externa klasser av specialskolan .....	7
2.1 Inledning .....	7
2.2 Gällande bestämmelser m. m. ....	8
2.3 Förhandlingar m. m. rörande kostnadsfördelningen mellan stat och kommun .....	8
2.4 Föredraganden .....	9
3 Hemställan .....	10

